

Latvijas politiku darbība ļauj pieņemt, ka ārpus Latvijas esošo enerģijas eksportētāju intereses dominē pāri visam

Vienotas Eiropiešu enerģētiskās rīcībpolitikas attīstību kavē Eiropā eksistējošie trīs savstarpēji konkurējošie enerģētiskās rīcībpolitikas modeļi. Saskaņā ar Vācijā eksistējošo tradīciju tiek īstenota ilgtermiņa bilaterālo līgumu un energoiesēju piegādes politika. Savukārt briti ir pārliecināti, ka tikai brīvais enerģētikas tirgus garantē drošību, bet franči uzskata, ka jāpaļaujas uz ieguvumiem, valstu grupām konsensuāli vienojoties.

Tās ir *lielo smagsvaru* valstu pieejas, kuras, protams, arī ir ieinteresētas lētākos energoresursos. Kamēr *lielie* nevar vienoties, tikmēr *mazie* – tādi kā Latvija – maksā 10–12% vairāk par gāzi nekā Rietumeiropā. Ja Lietuvā politiķi vēl mēģina pretoties monopolistu (*Gazprom*) spiedienam, tad Latvijā pakļaušanās ir pilnīga.

KĀDS SPIEDIENS TIEK IZDARĪTS UZ IMPORTĒTĀJVALSTS POLITIĶIEM?

Alternatīvai enerģijai ir nepieciešamas investīcijas. Viena daļa politiķu un viņu lobīji aizstāv konvencionālās enerģijas ģenerēšanu (recesija nav laiks, kad investēt jaunās tehnoloģijās, jo tāda enerģija ir dārga, bet izmaksas ir biznesa struktūru peļņas kāres rezultāts), otri savukārt oponenti, apgalvojot – ja tiek aprēķinātas izmaksas, kuras rodas, neitralizējot videi kaitīgo izmešu nodarījumus (pārreķinot izdevumos ārstniecībai), tad izrādās, ka nekonvencionāla

enerģija nebūt nav dārgāka kā konvencionālā – fosilā.

Viena daļa politiķu uzskata, ka nepieciešama valsts intervencija un regulēšana, lai enerģētikas sektors varētu būt pietiekami efektīvs. Optimālais enerģētiskā sektora modelis ietver enerģētisko avotu dažādību, drošību un jaunu enerģētisko resursu meklējumus, taču *Atjaunojamās enerģijas likums* ir iesprūdis Saeimā.

Masu mediji diezgan atklāti norāda uz *kvotu* sistēmā ieinteresēto lobistu ietekmi uz politiķiem. Tādējādi atjaunojamās enerģijas bizness neattīstās, problēmu nevar risināt praktiski, valsts turpina būt atkarīga no enerģijas importa, bet iedzīvotāji turpina maksāt par importētu enerģiju monopolcenu līmeni. Viens no pretargumentiem – uz atjaunojamās enerģijas bāzes balstīta elektroenerģija ir vēl dārgāka nekā pašreizējais *Latvenergo* piedāvājums. Pieņemsim, ka tā arī ir.

Bet vai Latvijas interesēs ir apturēt atjaunojamās enerģijas attīstību, ja Latvijas elektroenerģijas cena atkarīga no Krievijas gāzes cenas un, pieaugot tai, palielinās arī elektrības rēķini? Negribētos visur saskatīt sazvērestību un nacionālo interešu nodevību, taču grozies, kā gribi, – Latvijas politiķu darbība gan likumdevējvaras līmenī, gan izpildvaras līmenī (varbūt pašiem to neapzinoties) ļauj pieņemt, ka ārpus Latvijas esošo enerģijas monopolistu–eksportētāju intereses dominē pāri visam.

Varbūt tāpēc, ka enerģijas eksportētājvalstīs politika un bizness nereti ir saauguši kā Siāmas dvīņi? Varbūt arī tāpēc, ka vienā no šīm valstīm apvienotos enerģijas interešu karapulku vada politiķis – profesionāls militārists? Savukārt enerģijas importētājvalstīs – arī Latvijā – politiķi tiek placināti starp vietējo enerģijas komercfirmu peļņas kāri, ekonomiskās un demogrāfiskās krīzes nomocītas sabiedrības vajadzībām, ES enerģijas politikas nostādņiem un enerģijas eksportētāju monopolistu interesēm. Te, kā mēdz sacīt, spēle var būt tikai vienos vārtos. Vismaz līdz 2017. gadam.

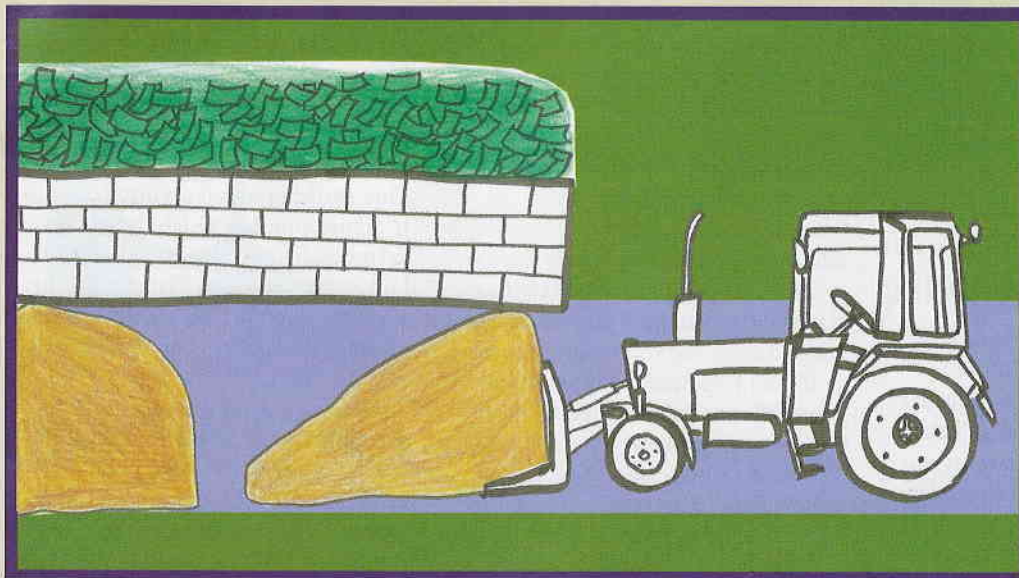

Gints Turlajs,
Latvijas Ekonomistu asociācijas valdes loceklis

Kas Latvijas ekonomikas regulēšanā līdz šim nav likti lietā? Automātiskie stabilizatori

AUTOMĀTISKIE STABILIZATORI – VAI BEIDZOT LATVIJAI TIE NEBŪTU VAJADZĪGI?

Droši vien daudzi pamanījuši, cik svārstīga ir Latvijas ekonomika. Vienā brīdī mēs īsā laika posmā sasniedzam ap 24% ekonomikas kritumu, kas pārsniedz negatīvo attīstību slavenās Lielās depresijas laikā, Argentīnas, Austrumāzijas un citās krīzēs – daudzi to pat uzskata par pasaules rekordu. Savukārt drīz pēc tam – vismaz uz īsu brīdi – sasniedzam Eiropas augstāko ekonomikas pieaugumu. Tikpat svārstīgi ir arī citi rādītāji: inflācija, nodarbinātība u. c. Lai arī dažos pētījumos ticis secināts, ka attīstītākās ekonomikās arī biznesa cikli ir izteiktāki un agre-

sīvāki, tomēr parasti svārstīgums uzskatāms par vājuma pazīmi.

Par ironisku droši vien varētu būt uzskatāma arī SVF izpilddirektore Kristīnes Lagardas, kura citos apstākļos ir atzinusi straujas fiskālās konsolidācijas ēnas puses, Latvijas panākumu slavināšana. Tiesa gan, citas valstis nav spējušas sasniegt tik strauju ekonomikas kritumu. Jāatceras arī, ka SVF rekomendēja devalvāciju, lai izvairītos no tik strauja ekonomikas krituma, ko pēc tam bija mēģināts noovualēt par it kā nebijušu. Cerams gan, ka nevienu no SVF nav paredzēts apcietināt. Tomēr pilnīgi iespējams, ka devalvācija būtu attālinājusi Latviju no eiro ieviešanas diezgan muļķīgā Māstrihtas inflācijas kritērija dēļ, jo būtu izraisījusi tā celšanos.

VAI EIRO IR LIELS KUĢIS, PLIŠA LĀCĪTIS VAI HELIKOPTERS?

Lai arī ieešanai eirozonā ir arī daudzi trūkumi, visumā esmu par to. Man ir dziļi simpātiskas Rietumeiropas valstis, kuras lieto šo valūtu, un, domājams, būtu izmantojama iespēja tām tuvināties vēl vairāk. Turklāt, tā kā apsveru arī emigrācijas uz Rietumeiropu iespēju, viena valūta padarītu to vienkāršāku. Arī uz eirozonu eksportējošajiem uzņēmumiem būtu vieglāk.

Tomēr ir godīgi jārūnā ar tautu un skaidri jāatzīst visi eiro ieviešanas plusi un mīnusi. Kā eiro ieviešanu atbalstošu cilvēku mani ļoti uztrauc, cik bieži par to tiek runāts ļoti nemākulīgi. Nedrīkst Latvijas iedzīvotājus uzskatīt par tik infantiliem un aprobežotiem, ka tie būtu ar mieru akceptēt eiro, ja tas būtu liels kuģis, uz kura onkuļi dod konfektes, bet būtu pret to, ja tas būtu, piemēram, plīša lācītis vai helikopters.

Ir pilnīgi skaidrs, ka ES vienotā valūta nav neviens no šiem objektiem. Un šādi mēs ar cilvēkiem runāt nedrīkstam. Tikpat muļķīgs arguments ir par monētas izskatu. Ir nepieciešams sniegt objektīvu un ļoti detalizētu informāciju par plusiem un mīnusiem. Ir jāatzīst, ka viens no būtiskākajiem riskiem ir finansiāli nedisciplinēto valstu patvaļas iespēja – aizņemties un neatdodot.

.....

Nabadzīgākajām valstīm nebūtu jāatbalsta turīgākas valstis, un, cerams, tas tiks nodrošināts

.....

Turklāt tādi eiro-sistēmas mehānismi kā, piemēram, *Correspondent Central Banking Model* ļauj savas parādzīmes gandrīz neierobežoti iekļāt citās eiro-sistēmas valstīs, preti saņemot kredītu.

Turklāt – īpaši Latvijā – tiek popularizēts, ka iestāšanās eirozonā automātiski samazina valsts risku un palielina iespējas aizņemties – neatkarīgi no objektīvās spējas un vēl-

mes atmaksāt aizdevumu. Cerams, ka šīs problēmas drīzumā tiks atrisinātas un visas eirozonas dalībvalstis atkal jutīs pienākumu turēt godā savas saistības. Nabadzīgākajām valstīm nebūtu jāatbalsta turīgākas valstis, un, cerams, tas tiks nodrošināts.

PAR EKONOMIKAS SVĀRSTĪGUMA TRŪKUMIEM

Kā viens no ekonomikas svārstīguma trūkumiem var tikt minēts tas, ka cilvēkiem grūti atrast pareizu specializāciju, kas spētu to nodrošināt ilgtermiņā. Ja vienā brīdī šķiet, ka vienīgā istā *zelta dzīsla* ir spekulācijas ar nekustamo īpašumu un ar to saistītās nozares, piemēram, būvniecība, kā arī imports, tad citā brīdī šo nozaru nozīme strauji izzūd. Tagad, pēc daudzu gadu lielā kļusuma būvniecības nozarē, vēlreiz dzirdam, ka būvniecība atkal ir visstraujāk augoša. Jautājums, protams, ir par to, ko celtnieki, arhitekti un citi ar šo nozari saistītie dara daudzus gadus ilgajā *ziemā*.

Cik ātri ir iespējams pārkvalificēties? Mazāk izglītības guvušajiem tas varbūt nav reāli nekādā laika posmā, tādēļ vienīgā alternatīva bieži vien izrādās aizbraukšana. Tikpat saraustīti un grūti vadāmi svārstīgā vidē var

izrādīties ilgtermiņa investīciju un citi lēmumi uzņēmumiem. Straujas situācijas maiņas un nepareizu signālu nodošana cilvēkiem un uzņēmumiem arī palielina sliktu kredītu skaitu un rada daudz *atskaņu* ekonomikā.

KAS IR AUTOMĀTISKIE STABILIZATORI?

Ekonomikas cikliska attīstība un svārstīgums ir dabiska, tomēr ne īpaši vēlama iezīme. Valdības parasti cenšas šiem cikliem pretoties un tos mazināt. Tas izdarāms, lieki neveicinot iekšējā patēriņa izaugsmi straujās augšanas laikā un stimulējot ekonomikas izaugsmi krīzēs un lēnas attīstības periodos. Ekonomikas stabilizācija ir iespējama gan ar automātisko stabilizatoru palīdzību, kas, reiz radīti, iedarbojas bez papildu darbībām, gan arī ar pārdomātām, laicīgi veiktām darbībām.

Vispirms pastāstīšu par pirmo. Automātiskie stabilizatori ir mehānismi, kas, reiz izveidoti, darbojas gandrīz bez papildu iejaukšanās – vienkārši jānodrošina likuma kārtība un tirgu funkcionēšana. Viens no tiem ir *peldošais* valūtas kurss, ar kuru ekonomikas attīstās vienmērīgāk. Dziļas krīzes pasaulē ļoti bieži ir saistītas ar fiksēta valūtas kursa uzturēšanu. Ar *peldošu* kursu, ekonomikas attīstībai paātrinoties, valūtas kurss palielinās, tādējādi samazinās eksports un pieaug imports, straujā izaugsme nobremzējas. Savukārt, iestājoties krīzei, valūtas vērtība krīt, šajā valstī ražotās preces kļūst konkurētspējīgākas, eksports aug, imports samazinās, nodarbinātība aug.

Varam novērot, cik stabili krīzes laikā jutās daži no mūsu Eiropas kaimiņiem – Polija un Zviedrija, kurām ekonomikas krituma gandrīz nebija. Tomēr šis mehānisms Latvijā jau sen nav bijis pieejams un noteikti nebūs pieejams arī pēc eiro ieviešanas. Turklāt fiksēti valūtas kursi rada arī lielas ieejošas kapitāla plūsmas, jo liela daļa ne visai racionālo investoru sāk uzskatīt, ka valstīs ar fiksētu valūtas kursu risks nepastāv, tādēļ šādas valstis ir steidzami jākreditē.

Protams, kapitāla ieplūšana ir nepieciešama un var dot naudu perspektīvu ražotņu attīstībai un citiem labiem mērķiem. Diemžēl parasti tiek radīti arī spekulatīvi *burbuļi*. Tā vietā, lai ieguldītu ne vienmēr prognozējamajā ražotņu attīstībā, lielākā daļa investīciju bieži nonāk nekustamā īpašuma sektorā, un, cenām strauji kāpjot, eiforija vēl vairāk pastiprinās, radot jaunu naudas pieplūdumu. *Peldoša* valūtas kursa gadījumā iespējamās valūtas kursa svārstības parasti liek investoriem būt piesardzīgākiem.

KAS VĒL IR MŪSU ARSENĀLĀ?

Taču *peldošs* valūtas kurss nav vienīgais automātiskais stabilizators.

Stabili krīzes laikā jutās Polija un Zviedrija, kurām ekonomikas krituma gandrīz nebija

Ir arī tādi mehānismi kā uzņēmumu ienākumu nodokļi un progresīvie privātpersonu nodokļi. Lai cik *nepopulāri* tie būtu Latvijā, šie instrumenti darbojas gandrīz visās pasaules valstīs. Protams, visi saprot šo instrumentu labklājību no bagātājiem uz nabadzīgākajiem pārdaļošās īpašības, tomēr ļoti nedaudzi apzinās to devumu ekonomikas stabilizēšanā. Vispirms par uzņēmumu ienākumu nodokli. Uzņēmumi to maksā tikai tad, ja ir peļņa, tātad parasti – nekrīzes gados; turklāt – jo straujāka bijusi ekonomikas izaugsme, jo vairāk šī nodokļa tiek samaksāts. Savukārt gadījumos, ja uzņēmumiem bijuši zaudējumi, šis nodoklis maksāts netiek.

Līdzīgi ir arī ar progresīvo privātpersonu ienākumu nodokli. To vairāk maksā gados, kuros ienākumi

ir lielāki un prēmijas – dāsnas. Savukārt krīzes gados nodokļu efektīvā likme mazāku ienākumu dēļ ir zemāka. Turklāt progresīvu ienākuma nodokli vairāk maksā cilvēki, kuriem bezdarba risks ir mazāks, un, pat ja šāda situācija iestājas, viņu uzkrājumi ir pietiekami lieli. Ir labi bezdarbu krīzes gados pēc iespējas samazināt, lai vērtības radišana ekonomikā turpinātos. Nestrādājoši cilvēki nemaksā nodokļus, turklāt vēl arī lūdz pabalstus no valsts.

Mūsu rīcībā, protams, ir arī mehānismi, kas nevarētu tikt uzskatīti par automātiskajiem stabilizatoriem, taču arī ir ļoti noderīgi un nepieciešami. Viens no tiem ir pretcikliskā budžeta vadība. Lai cik tas divaini arī neizklausītos, *treknajos gados* ir jāsavēl jostas, bet grūtajos laikos – jātērē vairāk. Šāda pieeja ir ļoti nepieciešama, pielietojot nodokļu automātiskos stabilizatorus, jo *treknajos gados* nodokļu ieņēmumi būs krietni lielāki, tāpēc ir kritiski svarīgi veidot uzkrājumus nebaltām dienām, lai tajās varētu papildus stimulēt ekonomiku.

Ļoti elegants un atdarināšanas vērts budžeta politikas vadības mehānisms, kas varētu tikt uzskatīts par daļēji automātisku, ir ieviests Zviedrijā. Šajā progresīvajā Latvijas kaimiņvalstī ir ar likumu nostiprināta atsevišķa fiskālā padome, kas lielākoties sastāv no akademiķiem, kuri sagatavo priekšlikumu par kopējo budžeta apjomu. Par šo priekšlikumu balso parlaments. Tikai pēc tam notiek diskusijas par budžeta naudas sadalīšanu konkrētiem mērķiem.

Noderīgas varētu būt arī tādas pasaulē praktizētās pieejas kā *zero-based budgeting* jeb uz nulli bāzēta budžetēšana, saskaņā ar kuru, veidojot budžetu, tiek analizēta katras pozīcijas nepieciešamība kā pretstats *incremental budgeting* jeb inkrementālajai budžetēšanai, kad budžetu veidojam uz iepriekšējā budžeta pamata, parasti – mazliet palielinot izdevumus. Arī Latvijā būtu noderīga šo metožu pielietošana. Ir nepieciešams stabilizēt ekonomiku, nostādot to uz pastāvīgas stabilas izaugsmes ceļa!